

Anonim Halk Edebiyatı'nın Tasnifine Dair Yeni Bir Öneri

İsmail GÜLEÇ*

Özet

Anonim Halk Edebiyatı deyince daha çok Âşık ve Tekke edebiyatından bağımsız düzenleyeni ve söyleyeni bilinmeyen, kendine has bir dil ve üslubu olan sözlü kültür akla gelmektedir. Başlangıcı İslamiyet öncesi döneme kadar uzanan Halk Edebiyatı İslamiyet'le birlikte biçimde pek fazla değişiklik olmadan muhtevada değişmeye başlamıştı. Tarihinin bu kadar eskilere gitmesine ve yaygın olmasına rağmen maalesef bu konuda yapılan çalışmalar geçen yüzyılın başlarında görülmeye başlandı. Günümüzde ise araştırmaların hem sahada çalışanların sayısı, hem de gördüğü ilgi bakımından kısa sayılabilecek bir geçmişe rağmen çok iyi bir noktaya geldiği görülmektedir. Bu gelişimde üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması ve buralarda yaptırılan halk edebiyatı ile ilgili tezlerle, halk edebiyatı araştırmacılarının yayınlarının büyük bir etkisinin olduğu muhakkaktır.

Bu kadar kısa sürede görülen büyük gelişme doğal olarak bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların önemlilerinden biri kanaatimizce Anonim Halk Edebiyatı'nın tasnifi meselesidir. Bu çalışmada bu sorun üzerinde durulacak ve bugüne kadar yapılan tasnifler sıralandıktan sonra yeni bir tasnif önerisinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anonim halk edebiyatı, tasnif, halk edebiyatı

Abstract

A Offer on the classification of Anonymous folkloric literature

Anonymous folkloric literature is considered to be verbal culture whose author unknown, unique in language and style; independent of âşık (folk poetry) and tekke (dervish lodge) literature. The creation of folkloric literature pre-dates Islam. Naturally it was affected with the spreading of this new religion but the change was related to content rather than its form/structure. Regardless of its extensive history, studies on the subject were delayed right up until the start of the 20th century. Even though researchers are few and interest to the subject is only flourishing one can still admire the level things are these days. Without a doubt, no one can deny the positive effect of the foundation of new Turkish Language and Literature faculties, the thesis work conducted on folkloric literature and publications from folkloric literature researchers.

Naturally, such a magnitude of interest has resulted in some problems too. According to us, one of the most significant is the classification of Anonymous Folkloric Literature. This study will concentrate on this issue. It will also list classifications to date and propose means of new classification methods.

Keywords: Anonymous folkloric literature, classification, Folkloric Literature

Anonim halk edebiyatı deyince daha çok Âşık ve Tekke edebiyatından bağımsız düzenleyeni ve söyleyeni bilinmeyen, kendine has bir dil ve üslubu olan sözlü kültür akla gelmektedir. Araştırmacılar bu edebiyatın başlangıcını İslamiyet

* Yard. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, (www.ismailgulec.net)

öncesi döneme kadar uzatırlar.¹ İslamiyet’le birlikte yeni bir kültür ve medeniyet dairesine giren Türkler bir yandan yeni tanıştıkları bu medeniyetin edebiyatını öğrenmeye ve bu etki çerçevesinde edebi ürünler vermeye çalışırken öte yandan halk arasında eski anane ve gelenek devam etmekteydi. Bu gelenek doğal olarak yeni tanışılan kültürlerden de etkileniyor ve biçimde pek fazla değişiklik olmazken muhtevada bir takım farklılıklar oluşmaya başlıyordu. Ancak bu farklılıklar benzerliği kaldıracak kadar büyük değildir.

Türklerin en eski tarihinden beri var olan ve Müslüman olmalarından sonra da muhtevasında bir takım farklılıklarla biçimini büyük ölçüde koruyarak devam eden bu edebiyatın geleneksel oluşunun yanında dört önemli özelliği vardır: Sahibinin/söyleyenin belli olmaması, halkın hafızasında muhafaza edilmesi, kolektif hayat içinde işlevinin olması ve manzum-mensur oluşudur.² Bunların yanında önemli bir özelliği de dilinin sade ve anlaşılır olmasıdır. Bu yönüyle de her yaşta insana hitap edebilmektedir. Yaşlılar için menakıplar ve efsaneler, gençler için aşk ve kahramanlık hikâyeleri, çocuklar için masalların bulunması onu herkese hitap edebilir kılmaktadır. Ayrıca halkın müşterek sevincini, üzüntüsünü, heyecanını ifade eden türde ve biçimde ürünler de bulunmaktadır. Bu yönüyle de yaşlı-genç, kadın-erkek, fakir-zengin arasında herhangi bir ayırım olmaksızın halkın tümünün rahatlıkla anlayabileceği ve üretimine katkıda bulunacağı bir edebiyattır. Neredeyse halk arasında standart bir dil olacak hale gelmiş, birçok ürünü de halkın günlük dilinde kullanılmıştır ve kullanılmaktadır.

Tarihinin bu kadar eskilere gitmesine ve yaygın olmasına rağmen maalesef bu konuda yapılan çalışmalar ancak geçen yüzyılın başlarında görülmeye başlandı. Günümüzde ise hem sahada çalışanların sayısı, hem de gördüğü ilgi bakımından kısa sayılabilecek bir geçmişe rağmen çok iyi bir noktaya geldiği görülmektedir. Bu gelişimde üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması ve buralarda yaptırılan halk edebiyatı ile ilgili tezlerle, halk edebiyatı araştırmacılarının yayınlarının büyük bir etkisinin olduğu muhakkaktır.

Bu kadar kısa sürede görülen büyük gelişme doğal olarak bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların önemlilerinden biri kanaatimizce Anonim Halk Edebiyatı’nın tasnifi meselesidir.

Ülkemizde birçok sahanın yanında halk edebiyatı araştırmalarının bilimsel anlamda başlatıcısı ve teşvik edicisi olan Fuad Köprülü ve ondan sonra gelen ilk dönem halk edebiyatçıları bu edebiyatı; ‘Anonim Halk Edebiyatı’, ‘Âşık Edebiyatı’ ve ‘Tekke Edebiyatı’ şeklinde üç ana başlık altında tasnif ediyorlardı. Bu tasnif lise-

¹ Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Edebiyatı Tarihi IV*, ed. Talat Sait Halman ve öte., (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2006), s. 587.

² Umay Günay, “Anonim Halk Edebiyatı”, *Büyük İslam Tarihi XIV*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), s. 524.

lerde okutulan Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde de bu şekilde sıralanmaktaydı.³ Daha sonra yapılan yayınlar ve konunun gelişmesi, halkbilim konusunun müstakil bir bilim dalı haline dönüşmesi ve Âşık ve Tekke edebiyatlarının muhtevasının farklı bir mahiyette oluşu bu iki edebiyatın halk edebiyatının alt dalları olmaktan çıkıp birer bağımsız edebiyat olmalarını sağladı. Bugün artık ‘Âşık Edebiyatı’ ve ‘Türk Tasavvuf Edebiyatı’ ya müstakil birer bilim dalı olmuş, ya da olmak üzeredirler. Dolayısıyla halk edebiyatının yüzyıl önce yapılmış tasnifi bugün farklılaşmış ve sadece Anonim Halk Edebiyatı’na münhasır kalmıştır. Biz de ‘Anonim Halk Edebiyatı’nı müstakil bir disiplin olarak kabul edip onun tasnifi üzerinde duracağız.⁴

Konuya ‘Anonim Halk Edebiyatı’ndan ne anladığımızı açıklayarak ve kapsamını belirleyerek başlamak kanaatimizce daha uygun olacaktır. Anonim *Türkçe Sözlük*’te adı sanı bilinmeyen, ortak ve edebiyat için kullanıldığında da yazanı ve söyleyeni bilinmeyen anlamlarına gelmektedir.⁵ Halk ise *aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu, aynı ülkede yaşayan, aynı uyrukta olan insan topluluğu, belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü* şeklinde açıklanmaktadır. Bu anlamdan farklı olarak bir de *aydınların dışında kalan topluluk*⁶ şeklinde tarif edilmektedir.⁷ Terimsel olarak ise halk *en az bir ortak faktörü paylaşan bir gruptur. Bu faktörün ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemlisi bu grubun kendi ait olduğunu kabul ettiği bir geleneğin olmasıdır. Belli bazı gelenekleri paylaşan herhangi bir grup halk olarak adlandırılabilir. Bu grup bir aile kadar küçük, bir millet kadar büyük bir kütle olabilir.*⁸ Burada dikkat çeken husus gelişerek gelişen ve değişerek gelişen bir yapı olan ve halkı halk yapan gelenekselliklerdir.⁹ İlk yazılı eserlerini 8. asırda meydana getiren Türkler on üç asır boyunca, Uzakdoğu’dan Orta Avrupa’ya uzanan büyük bir coğrafyada bulundular. Hem tarihi derinlik, hem coğrafi genişlik Türkçe’nin farklı lehçelerinin veya farklı Türk dillerinin kullanılmasına yol açtı. Bu durumu düşündüğümüzde Türk Halk Edebiyatı denildiğinde çok büyük bir kitleyi göz önünde bulundurmamak gerektiğini ve bunun da oldukça meşakkatli ve sorunlu olduğunu görürüz. Dolayısıyla biz bir kısıtlama yapmak zorundayız. Burada halk derken anladığımız şey Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan Türkiye Türklerini ve edebiyatı deyince de Türkiye Türkçesiyle oluş-

³ Bu konuda bazı araştırmacılar tekke edebiyatını, bazıları âşık edebiyatını tasnif dışında tutarken bazıları tasnife dâhil etmektedir. Ancak farklı görüşleri olmakla beraber genel kabul gören yukarıda verilen tasniftir.

⁴ Anonim Halk Edebiyatı’nın ‘Türk Halkbilimi’nin bir şubesi olduğunu ve bu edebiyatın anlaşılabilmesi için ürünlerinin icra edildiği ve oluşturulduğu süreçlerin iyi bilinmesi gerektiğini unutmamalıyız.

⁵ *Türkçe Sözlük*, 10. Bs., (Ankara: TDK, 2005), s. 103.

⁶ A.e.,s. 835.

⁷ Nihat Sami Banarlı, anonim halk edebiyatını tarif ederken ‘halk’ın bu anlamını kullanmaktadır: “İslamiyet’ten önce teşekkül eden Türk aydınlar sınıfının halktan ayrı bir disiplinle yeni bir edebiyata başlamaları üzerine (divan edebiyatı) halk toplulukları arasında meydana gelen popüler edebiyat” (*Türk Ansiklopedisi XVIII*, Ankara: MEB, 1970, s. 349).

⁸ Dundes Alan, “Halk Kimdir”, Çev. Metin Ekici, *Halk biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, (Ankara: Milli Folklor Yayınları 2003), s. 2.

⁹ Metin Ekici, “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Öcal Oğuz, 4. Bs., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2006), s.70-71.

muş metinleri kastediyoruz. Böyle yapmakla hem tarihsel Türk dilleri hem de Türkiye dışında kalan ve bugün Türkî cumhuriyetler olarak adlandırdığımız Türk devletlerini tasnif dışında tutmuş oluyoruz. Edebiyat ise sözlükte; *olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi*¹⁰ şeklinde geçmektedir. Terimsel olarak ise edebiyat; *bir coğrafya veya bir milletin, bir devrin bir sanat veya edebiyat mektebinin edebi mahsullerinin bütününe verilen isimdir*.¹¹ Sahanın uzmanları ise halk edebiyatını *belli bir geleneğe sahip olan bir grup veya grup üyesi bir kişi tarafından yaratılan, içinde sanat kaygısı ve estetik bir yön bulunan ve bütün grup üyeleri tarafından tanınan ve sahip olunan ve de metni, dokusu ve bağlamı ile iletişimin diğer türlerin ayrılabilen edebi üretimler bütünü* üretme ve kullanma tarzı ve bu tarzda üretilmiş yaratmalar bütünü olarak tanımlamaktadırlar.¹² Bu açıklamalardan sonra ‘Anonim Halk Edebiyatı’ demekle, Türkiye ve yakın çevresindeki Türkiye Türkçesi konuşan halkların, müşterek duygu düşünce ve hayallerini dile getirdikleri yazarları ve söyleyenleri belli olmayan yazılı ve sözlü metinleri kastettiğimizi belirtebiliriz.¹³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi halk edebiyatına yapılan ilk tasnif anonim, aşık ve tekke edebiyatı şeklinde idi. Bu tasnif D. Mehmet Doğan *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Halk Edebiyatı” maddesinde yeni ve farklı bir tasnif denemesine kadar ufak tefek değişikliklerle devam etti. Doğan’ın Anonim Halk Edebiyatı tasnifi şöyledir:¹⁴

- 1- Manzum türler
 - a. Türkü
 - b. Mani
 - c. Ağt
 - d. Destan
 - e. İlahi
 - f. Ninni
 - g. Tekerleme
- 2- Seyirlik oyunlar
 - a. Köy Seyirlik Oyunları
 - b. Şehir Seyirlik Oyunları
- 3- Halk Hikâyeleri
- 4- Masal ve efsaneler,
- 5- Atasözleri ve deyimler,
- 6- Bilmeceler ve fıkralar

¹⁰ *Türkçe Sözlük*, s. 600.

¹¹ Orhan Okay, “Edebiyat” *TDV İslam Ansiklopedisi 10*, (İstanbul: TDV, 1994), s. 395.

¹² Metin Ekici, a.g.m., s. 71-72.

¹³ Böyle yapmakla onları yok saymak ve değerlendirme dışında bıraktığımız anlaşılmalıdır. Yeri geldikçe ve türlerin daha iyi anlaşılmaları için hem tarihsel olarak hem de coğrafi olarak diğer Türk kavimleriyle karşılaştırılarak incelenmesi gerektiğini söylemeliyim.

¹⁴ D. Mehmet Doğan, “Halk Edebiyatı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi IV*, yay. haz. Ezel Erverdi, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1981), s. 56.

Doğan'dan sonra Anonim Halk Edebiyatı'nı derli toplu bir şekilde tasnif eden Saim Sakaoğlu olmuştur. Konuya kendisinden önceki araştırmacılara göre daha tutarlı ve yeni sayılabilecek bir tarzda yaklaşan Sakaoğlu'nun Anonim Halk Edebiyatı tasnifi şu şekildedir:¹⁵

1. Anlatma Esası Üzerine Kurulanlar
 - a. Masal
 - b. Fıkra
 - c. Efsane
2. Halk Hikâyeleri
3. Manzum Olarak Kurulanlar
 - a. Türkü
 - b. Mani
 - c. Ninni
 - d. Ağıt
 - e. Tekerleme
 - f. Çocuk sevmeleri
4. Manzum ve mensur şekiller
 - a. Bilmece
 - b. Atasözü
 - c. Deyim
 - d. Alkış
 - e. Kargış
5. Seyirlik oyunlar
 - a. Köy Seyirlik Oyunları
 - b. Şehir Seyirlik Oyunları
 - i. Kukla
 - ii. Meddah
 - iii. Ortaoyunu
 - iv. Karagöz oyunu¹⁶

Kanaatimizce bu tasnifte kimi küçük sorunlar bulunmaktadır. Bir anlatı türü olmasına rağmen halk hikâyelerinin anlatma esası üzerine kurulanlar başlıklı bölüme neden konulmadığının bize mantıklı bir açıklamasının yapılması gerekmektedir. Manzum olarak kurulanlar bölümünde ise hem tasnif mantığı bakımından hem de bu başlık altına giren şiirleri kapsamaması bakımından kimi eksiklikler söz konusudur. 'Mani' ile 'Ağıt'ın aynı başlık altında incelenmesi yerine önce kendi arasında tür ve biçim diye ayrımına gidilmesi, daha sonra bu başlıklar altında sıralanmasının daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Bu bölümde karşımıza çıkan ikinci husus manzum olduğu halde sıralanan başlıklar altına koymakta sıkıntı çektiğimiz manzumelerin

¹⁵ Saim Sakaoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XV*, (İstanbul: İSAM, 1997), s. 345–350.

¹⁶ Sahanın uzmanlarından olan ve bu konuda bir de kitap hazırlayan Erman Artun'un tasnifine, Sakaoğlu'nun tasnifinden, maddelerin sıralanmasındaki iki farklılık ile manzum olarak kurulanları nazma dayalı türler ve anlatma esası üzerine kurulanları da nesre dayalı türler şeklinde isimlendirilmesinden başka bir fark olmadığı için yer verilmedi. (*Halk Edebiyatına Giriş*, (İstanbul: Kitabevi, 2004), s. 33–37)

bulunmasıdır. Türlerin ninni ve ağıtla sıralanması bizi konusu aşk, tabiat sevgisi, bir belde veya yeri öven şiirler, yiğitlik şiirleri ile hiciv ve taşlama tarzında yazılmış anonim manzumeleri tasnifte sıkıntı yaşatmaktadır. Bu tarz anonim şiirlerin her birine ağıt veya ninni diyemeyeceğimize göre farklı başlıkların olması kaçınılmazdır. Bu bölümde sorunlu olan bir diğer bölüm de tekerleme ve çocuk sevmeleridir. Örneklerle baktığımızda hem manzum hem de mensur olduklarını gördüğümüz bu biçimde söylenen metinlerinin yeri bir sonraki “manzum ve mensur şekiller” adlı bölüm olmalıdır.

Saim Sakaoğlu’ndan sonra yapılan tasniflerden biri de Suat Batur’a aittir. Konusu halk edebiyatı olan bir kitap telif eden Batur’un tasnifi şöyledir:¹⁷

- A. Düz yazıya dayalı türler
 1. Destan
 2. Masal
 3. Efsane (Söylence)
 4. Menkıbe (Söylenti)
 5. Fıkra
 6. Halk Hikâyesi
 7. Atasözü
 8. Seyim
 9. Alkış
 10. Kargış
 11. Diğer kalıplaşmış sözler
 - a- Okşama sözleri
 - b- Argo sözleri
 - c- Sövgü sözleri vs.
 12. Geleneksel halk tiyatrosu
 - a. Köy seyirlik oyunlar
 - b. Meddah
 - c. Kukla
 - d. Karagöz
 - e. Ortaoyunu
- B. Türk Halk Şiiri
 1. Anonim Türk Halk Şiiri
 - a. Türkü: Ağıt, ninni vb.
 - b. Mâni
 - c. Tekerleme
 - d. Bilmece

¹⁷ Suat Batur, *Açıklamalı-Örneklî Türk Halk Edebiyatı*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1998), s. 25.

2. Yaratıcısı belli Türk halk şiiri
 - a. Âşık tarzı
 - i. Hece ölçüsüne dayalı tür ve biçimler: Koşma, varsağı, semâi, destan, güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt, şekî.
 - ii. Aruz ölçüsüne dayalı türler: Divan, semâi, kalenderî, Selis, santraç, vezn-i aher vb.
 - b. Dinsel-tasavvufî: İlâhî, nefes, nutuk, şathiye, devriye, methiye vb.

İlk başta çok teferruatlı gibi görünse de yakından incelendiğinde bu tasnifin oldukça problemlili olduğu hemen fark edilmektedir. Tasniflerde bir standart ve kendi içinde tutarlılık olmadığı için üzerinde fazla durmadan Sakaoğlu'ndan sonra yapılan derli toplu ikinci tasnif olan Albayrak'ın yaptığı tasnife geçeceğiz. Nurettin Albayrak tarafından yapılan tasnif şöyledir:¹⁸

- A. Manzum Olarak Kurulanlar
 - a) Nazım biçimlerine göre: Türkü, mâni
 - b) Nazım türlerine göre: Ninni, ağıt, güzelleme, koçaklama, taşlama.
- B. Nazım-nesir karışık olanlar: Tekerleme, bilmece, atasözü, deyim, alkış, beddua.
- C. Anlatıma dayananlar: Masal, fıkra, efsane.
- D. Halk Hikâyeleri
- E. Seyirlik oyunlar
 - a. Köy Seyirlik Oyunları
 - b. Şehir Seyirlik Oyunları: Karagöz, ortaoyunu, meddah, kukla.¹⁹

Albayrak'ın tasnifi ana hatlarıyla Sakaoğlu'nunki gibidir. Sakaoğlu'nun 3. ve 4. sırada verdiği manzum ve manzum-mensur karışık olanlar, Albayrak'da 1. ve 2. sırada verilmiş, manzum olanlar kendi arasında tür ve biçim ayrımına tutulmuş ve türlerde de taşlama, güzelleme ve koçaklama ilave edilmiş, tekerleme ise manzum-mensur karışık olanlar bölümüne konulmuştur. "Anlatıma esasına göre kurulanlar" ise "Anlatıma dayalı olanlar" şeklinde değiştirilerek isimlendirmede de ufak tefek değişikliğe gidilmiştir. Özellikle manzum olanların kendi içinde tür ve biçim olarak ayrılması ve türlere taşlama, güzelleme ve koçaklamanın ilave edilmesi Sakaoğlu tasnifinin bazı sıkıntılarını ortadan kaldırmış olduğu gözükmektedir.

Her ikisinde de gördüğümüz halk hikâyelerinin anlatıma dayalı eserler arasında tasnif edilmemesi dikkat çekicidir. Oysa hikâyeler de masal, fıkra ve efsane gibi anlatıma dayalı bir türdür. Âşık hikâyelerinin kendine has farklılıkları olmakla

¹⁸ Albayrak, Nurettin, "Türk Halk Edebiyatının Kapsamı Üzerine Deneme", *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları Festschrift in Honor of Orhan Okay I*, 30/1 (2005), s. 113-114.

¹⁹ Nurettin Albayrak makalesinde Âşık Edebiyatını ve Tekke Edebiyatını da halk edebiyatı bünyesinde gördüğü için onları da tasnif etmektedir. Âşık Edebiyatı ile Tekke Edebiyatının müstakil birer edebiyat olarak düşünülmesi gerektiğini düşündüğüm için o konulara hiç girmeyeceğim.

birlikte onlar âşık edebiyatı bahsinde işlenmesi gerektiğinden konunun dışında kalmaktadır. Folklorik olarak masal anlatmakla hikâye anlatmak arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Hikâyelerde de bir anlatıcı ve dinleyenler bulunmaktadır. Aynı dinleyici gurubuna aynı anlatıcı tarafından efsane ve fıkra anlatıldığını da düşündüğümüzde ayrı ayrı tasnif edilmelerinde farklı bir gerekçenin bulunması gerekmektedir.

Tasnifin bütününe baktığımızda aralarında ortak özellik bulunmayan bir tür olarak da seyirlik oyunları görürüz. Kukla, Karagöz ve orta oyunlarının oluşumunda ve sergilenmesinde halkın doğrudan herhangi bir katkısı bulunmamaktadır. Ülke genelinde yaygın olmamaları ve icracılarının da profesyonel olmaları konunun diğer önemli noktalarıdır. Dolayısıyla bunlar bu tasnifin dışında tutulmalı ve halkbilim içinde değerlendirilmelidir. Köy seyirlik oyunlarının özellikle köylülerin doğayı tanıma veya onunla irtibata geçmek için uyguladığı ritüellerden bozularak oyunlaştığı düşünüldüğünde edebiyattan daha çok sosyolojinin ve antropolojinin konusu olmakta, bu halleriyle de halkbilim altında incelenmesi gerekmektedir. Halk dansları, halk eğlenceleri, halk festivalleri gibi halk oyunları şeklinde değerlendirilmeli ve anonim halk edebiyatının dışında tutulmalıdır. Tiyatronun edebi bir tür olduğunu düşünüp bu tür oyunların da iptidai tiyatro oldukları söylenebilir. Tiyatro ile aralarında görünümde benzerlik olmasına karşın en azından büyük bölümün yapılarında ve işleyişlerinde bir benzerlik söz konusu değildir. Dolayısıyla seyirlik oyunların, halkbilim altında, halk edebiyatının dışında değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüzü bir kez daha belirtmek isterim.

Sakaoglu ve Albayrak tasniflerinden farklı olan bir başka tasnife göre, önce edebiyat ve halkbilim olarak iki başlığa ayrılmakta,²⁰ daha sonra da her biri şu şekilde tasnif edilmektedir:²¹

- A. Anonim halk edebiyatı
 1. Manzum ürünler
 2. Mensur ürünler
 3. Manzum-mensur karışık ürünler
- B. Halkbilim
 1. Halk edebiyatı ve tiyatrosu
 2. Halk müziği ve oyunları
 3. Gelenek, görenek ve inançlar
 4. Maddi kültür ve el sanatları
 5. Halk bilgisi

²⁰ Bununla birlikte folklor ve halk edebiyatındaki sınırları belirlemek kolay bir iş değildir. "Halk edebiyatı deyince akla eski destanlar, atasözleri, hikâyeler, masallar, bilmeceler, tekerlemeler, türküler maniler, ağıtlar, ilahiler, karagöz ve ortaoyunu gibi halk temsilleri gelir. Bunlar ise birer folklor ürünüdür. Halk çevrelerince beslenip değerlendirilen ürünler vardır ki bunlar da halk edebiyatıdır. Halk edebiyatı ile folklorun sınırlarını çizmek ise kolay değildir." Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, 3. Bs., (Ankara: TTK, 1988), s. 35

²¹ Mehmet Aça, E. Müge Ercan, "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal Oğuz, 4. Bs., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2006), s. 114.

Diğerlerine göre kendi içinde daha tutarlı olan bu tasnifte ağıt yakma biçimi, söylenmesi halkbilimin konusu olmakta, bizzat ağıtın kendisi ise edebiyata girmektedir. Bir başka örnek olarak gelenek, görenek ve inançları verebiliriz. Kına düğününde yerine getirilen kalıplaşmış uygulamalar halkbilimin konusu olurken kına türkülerinin metinleri, ama sadece metinleri edebiyata girmektedir. Ancak bu metinlerin tahlili esnasında metnin amacının anlaşılması ve metni daha iyi açıklayabilmek için bu tür bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ötesi halkbilimin konusuna girmektedir.

Bunların yanında halk edebiyatının sadece şiir bölümüne göre yapılan tasnifler de bulunmaktadır. Tasnife göre; anonim halk, âşık ve tekke şiiri olmak üzere önce üç ana başlığa, daha sonra da anonim halk şiiri kendi arasında mani ve türkü şeklinde ayrılmaktadır.²² Bu tasnifin daha geniş hali ise Doğan Kaya tarafından; mani, türkü, ağıt, ninni, düzgü, bilmece, tekerleme şeklinde herhangi bir tasnif mantığına bağlı kalınmadan yapılmıştır.²³

Sadece şiiri alan tasnifler edebiyatın mensur kısmını dışarıda bıraktığı için eksik kalmaktadır. Anonim halk nesri veya şiiri yerine halk edebiyatı olarak bir bütün halinde incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bunların yanında başka sorunlu bölümler de vardır. Manzum olan bir metin önce kendi içinde tür ve biçim olarak ikiye ayrılması gerekir. Çünkü mani ve ninni aynı kategoriye giren türler değildir. Ninnilerin genellikle mani biçiminde olması bu tasnifi izahta bizi güç durumda bırakmaktadır. Birinde biçime bakılırken diğerinde muhtevaya bakılmaktadır. Şiir başlığı altında bilmece veya tekerleme dediğimizde tüm tekerleme ve bilmecelelerin şiir olduklarını kabul ediyoruz. Oysa tekerlemeler mensur ve manzum şekilleri olan türlerdir. Dolayısıyla Kaya'nın isimlendirmesinde ve tasnifinde sorunlar bulunmaktadır.

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin'le birlikte yazdıkları bir makalede anonim halk edebiyatını kendisinin ilk tasnifine göre oldukça farklı bir şekilde yapmaktadır. Söz edilen tasnif şu şekildedir:²⁴

1. Anonim halk şiiri
 - a. Ninni
 - b. Mani
 - c. Tekerleme
 - d. Türkü
 - e. Ağıt
2. Anonim halk nesri
 - a. Masal

²² Nevzat Gözüaydın, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, LVII/445-450 (Ocak-Haziran 1989), s. 3-104.

²³ Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, 2. Bs., (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004).

²⁴ Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, *a.g.e.*, s. 587-611.

- b. Fıkra
- c. Efsane
- d. Halk Hikâyeleri
- 3. Kalıplaşmış ifadeler
 - a. Atasözleri
 - b. Deyimler
 - c. Bilmeceler
 - d. Ölçülü sözler
 - e. Alkışlar-Kargışlar

Şüphesiz Sakaoğlu ve Alptekin'in bu tasnifi daha önce yapılan tasniflere göre daha tutarlıdır. Bununla birlikte bize sorunlu görülen bir takım yönleri de vardır. Halk şiirinin bir bütün halinde değerlendirilmesi, biçim ve tür ayırımına gidilmemesi bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Tüm tekerlemelerin manzum olmaması, mensur olanların sayısının da en az manzum kadar olması bu başlık altında incelenmemesini düşündürmektedir. Ayrıca tekerlemelerin diğerleriyle bir benzerliği bulunmadığı için kalıplaşmış ifadeler bölümünde yer almasının daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Edebiyatı türlere ayırma gayreti oldukça eskidir ve türlerin tanımlanması da tarih boyunca problemlidir.²⁵ Özellikle bilinen ilk örneklerinden bu yana aynı coğrafya ve aynı medeniyet dairesinde kalan lineer bir gelişme gösteren Batı edebiyatı için bile türlerin tasnifi meselesinin büyük mesele oluşu, neredeyse dünyanın bir ucundan diğer ucuna gelen ve birkaç medeniyet dairesine girip çıkan Türklerin edebiyatı için çok daha güç olmaktadır. Bir türkü bazen bir tür bazen de biçim olabilmektedir. Lirik diye ayırım yaptığımızda manzum olmasına rağmen destanları başka bir başlıkta sınıflandırmamız gerekebilir. Tasnifin kolay bir iş olmadığını farkındayız. Buna rağmen yukarıda açıklamaya çalıştığımız hususlar doğrultusunda biz de anonim halk edebiyatı tasnifi önerisinde bulunma cüretini göstereceğiz.

Anonim Halk Edebiyatı

- 1. Mensur olanlar²⁶
 - a. Masal
 - b. Halk Hikâyeleri²⁷
 - c. Efsane

²⁵ Özellikle Batı edebiyatında tür ve tasnif meselesi için bk. Süheyla Bayrav, *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, (İstanbul: Multilingual Yay., 1999), s. 130-133.

²⁶ Anlatma dediğimizde manzum olanları da söyleme esasına diye adlandırmamız gerekmektedir. O zaman hem mensur hem manzum olanlar dışarıda kalmaktadır. Anlatma ve söyleme gibi tasnifler bir başka bakış açısına göre yapıldıkları için burada tercih edilmemiştir.

²⁷ Anlatıcı değişmekle birlikte hikâyenin muhtevası değişmediği için meddahların ve âşıkların anlattıkları kimi hikâyeler de bu başlık altında incelenebilir.

- d. Fıkra
- 2. Manzum olanlar
 - a. Biçimine göre:
 - i. Mani
 - ii. Türkü²⁸
 - b. Türüne göre:
 - i. Ninni
 - ii. Ağıt
 - iii. Güzelleme
 - iv. Koçaklama
 - v. Taşlama
- 3. Manzum-mensur olanlar²⁹
 - a. Bilmeceler
 - b. Tekerlemeler
 - c. Atasözü
 - d. Deyim
 - e. Kalıplaşmış sözler:
 - i. Alkış-kargış
 - ii. Günlük dilde söylenenler: Çocuk sevmeleri, argo-küfürlü sözler, iyi niyet dilekleri vs.)

Yukarıda önerdiğimiz tasnifin mutlaka eleştirilecek yönleri bulunacaktır. Bizim burada yapmaya çalıştığımız konunun önemine dikkat çekmek ve daha önce yapılan tasniflerden de yararlanarak yeni bir tasnif önerisinde bulunmaktır. Folklorun canlı olması ve gelenek içinde gelişerek değişmesi tasniflerdeki değişiklikleri zaruri kılacaktır. Zaman içinde yapılacak araştırmalar tasnifin daha kuşatıcı ve sınırlayıcı olmasını sağlayacaktır. Bu konuda bir tartışmanın başlaması ve sonunda herkesin kabul edeceği bir tasnifin yapılması en büyük arzu ve temennimizdir.

²⁸ Türkü tasnifi manzum türler içinde en problemlidir. Bunda türkülerin ezgiden bağımsız olmaları ve isimlendirmelerinde ezgilerinin mühim rol oynaması en büyük nedendir. Bu yönüyle türkü bazen hem biçim hem türsel özellikler göstermektedir.

²⁹ Bu bölümü buraya almakla birlikte kafamda soru işaretleri bulunmaktadır. Çünkü burada yer alan sözlerin edebiyatla olan ilgileri tartışmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet, Ercan, E. Müge: “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal Oğuz, 4. Bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2004, ss. 113-168.
- Alan, Dundes : “Halk Kimdir”, Çev. Metin Ekici, *Halk biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Milli Folklor Yayınları 2003, ss. 1-30.
- Artun, Erman : *Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Banarlı, Nihat Sami: “Halk Edebiyatı”, *Türk Ansiklopedisi XVIII*, Ankara: MEB, 1970, s. 349.
- Batur, Suat : *Açıklamalı-Örneklili Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1998.
- Bayrav, Süheyla : *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: Multiingual Yay., 1999.
- Doğan, D. Mehmet: “Halk Edebiyatı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi IV*, yay. haz.. Ezel Erverdi, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1981), s. 56-58.
- Ekici, Metin : “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Öcal Oğuz, 4. Bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 69-112.
- Gözüaydın, Nevzat: “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, LVII/445-450 (Ocak-Haziran 1989), s. 3-104.
- Günay, Umay : “Anonim Halk Edebiyatı”, *Büyük İslam Tarihi XIV*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995, s. 524.
- Kaya, Doğan : *Anonim Halk Şiiri*, 2. Bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Levend, Agah Sırrı: *Türk Edebiyatı Tarihi I*, 3. Bs., Ankara: TTK, 1988.
- Nurettin, Albayrak: “Türk Halk Edebiyatının Kapsamı Üzerine Deneme”, *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları Festschrift in Honor of Orhan Okay I*, 30/1 (2005), s. 113-114.
- Okay, Orhan : “Edebiyat” *TDV İslam Ansiklopedisi 10*, İstanbul: TDV, 1994, s. 395-397.
- Sakaoğlu, Saim : *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XV*, (İstanbul: İSAM, 1997), s. 345-350.
- Türkçe Sözlük* : 10. Bs., Ankara: TDK, 2005.